

УДК 330.341.057.7:336.77

К.В. САВЧЕНКО, к.е.н., ст. викл., СДУ, Суми

М.В. КОСТЕЛЬ, асистент, СДУ, Суми

С.С. МАРОЧКО, студент, СДУ, Суми

ОЦІНКА СТИМУЛЮЮЧОГО ВПЛИВУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ НА НАЦІОНАЛЬНУ ЕКОНОМІКУ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

В статті досліджені питання оцінки стимулюючого впливу банківського кредитування на економіку України в умовах фінансової кризи. За допомогою економіко-математичного моделювання визначено ступінь зниження такого впливу та виявлено фактори, що цьому сприяли.

In the articles the questions of estimation of the bank crediting stimulant influencing to the economy of Ukraine in the conditions of financial crisis are probed. By an economic- mathematical modeling the degree of decline of such influencing is determined, and factors, that further it, are found out.

Ключові слова: кредитування, банківська система, національна економіка, стимулюючий вплив, фінансова криза, проблемні кредити.

Вступ. Одним із найпотужніших та найважливіших важелів впливу на національну економіку являється банківська система, аналіз стану якої дозволяє не тільки визначити ступінь розвитку фінансового ринку та грошово-кредитної сфери взагалі, а й окреслити основні напрямки та можливості банківських операцій, спрямованих на найбільш повне використання внутрішнього ринкового потенціалу та подолання кризових явищ.

Диспропорції, що склалися у процесі руху грошових потоків, не тільки призвели до складнощів у функціонуванні самої банківської системи України, але й безпосередньо стосуються розвитку всієї національної економіки, причому як поточного її розвитку, так і стратегічного.

Постановка задачі. Проте, не вирішеним й досі являється питання найбільш повного та ефективного використання стимулюючого впливу банківського кредитування на економіку України.

Метою статті є визначення ступеню зниження стимулюючого впливу банківського кредитування України на процеси економічного зростання внаслідок кризових явищ національної економіки.

Для досягнення мети дослідження були поставлені наступні завдання:

– огляд основних положень та найбільш відомих концепцій щодо ролі та

місця банківської системи в забезпеченні макроекономічної цілісності, а також взаємозв'язку економічних криз та банківського кредитування;

– аналіз та періодизація функціонування банківської системи України та національної економіки за часів незалежності держави;

– побудова та аналіз економіко-математичної моделі впливу банківської системи на процеси економічного розвитку України за період з 1996 по 2008 рр.;

– визначення ступеню погіршення ефективності взаємодії банківської системи України та реального сектору економіки.

Методологія. Проблему функціонування банківської системи у контексті забезпечення розвитку економіки України досліджували такі вчені як Андрушків Т., Кизим Н., Лютий І.О., Ляшенко Є., Островська Н.С., Петренко К.В., Харламова Г., Шелудько М.Н., Шиян Д. та ін. Роботи зазначених дослідників внесли значний вклад в теоретико-методологічне та практичне розроблення теми дослідження.

Результати дослідження. У процесі розвитку національної економіки та укріплення ринкових відносин роль та можливості такої важливої складової як банківська система постійно збільшуються паралельно зі зростанням загальної ефективності використання фінансово-економічних ресурсів на всіх стадіях суспільного виробництва.

Водночас, негативні прояви непередбачуваних зовнішніх ефектів (екстерналій) сьогодення, які у поєднанні з непланованим та непродуманим державним регулюванням, призводять до непередбачуваних наслідків та проявляються не тільки у безпосередньому зменшенні обсягів і якості матеріального виробництва та національного добробуту, але й у зменшенні стабільності, безпеки та дієвості інших систем, однією з яких є грошово-кредитна.

На даний час банківське кредитування, яке завжди виступало найважливішим важелем стимулювання економіки, не дивлячись на його очевидний та, здавалося б, найефективніший позитивний вплив на економічне зростання (особливо, з урахуванням значних обсягів накопичених фінансових ресурсів та потреб у них суб'єктів господарювання), виявилися не в повній мірі спроможними «пожвавлювати» економічні процеси.

В економічній літературі така ситуація не є новою. Взаємозв'язок банківських кредитів та макроекономічної динаміки в економічній науці почали досліджувати ще наприкінці ХІХ ст., коли Дж. Мілль у своїй праці «Начала політичної економії» зауважив, що «...Упродовж майже цілого

півстоліття не було жодної комерційної кризи, відносно якої на банки не кидалося б тяжке звинувачення, що він її породив або підсилив» [1]. Як приклад, наводяться торговельні кризи, за яких зростання цін було найбільшою мірою обумовлено зростанням обсягів кредитів, наданих комерційним банками, з подальшим зменшенням обсягів кредитування через вичерпання кредитних ресурсів і відповідне подорожчання кредиту. Це, насамперед, призводило до падіння цін і утворення криз. У зв'язку з цим, Дж. Мілль указував, що ця проблема є складнішою, ніж здається на перший погляд, та запропонував виділяти два періоди розвитку ринку: період спокою та період очікувань. У першому, на його думку, не відбувається як значного підвищення кредиту, так і грошової маси відповідно, а у другому – настає момент, коли через очікування зростання прибутків торговці починають швидко збільшувати попит на кредити, які в кінцевому випадку вичерпуються та дорожчають. Унаслідок цього ціни знижуються і починається період банкрутств та кризи всієї системи.

Суб'єктивно-психологічна концепція криз, засновником якої являється Дж. Мілль, припускає циклічність економічних коливань, викликану «особливостями людської душі». У своїй доповіді «Кредитні цикли і виникнення явищ торговельної паніки» вчений зазначив, що причинами криз в Англії у 1815, 1825, 1836-1839, 1847, 1857 та 1866 рр. не могли бути економічні інститути. Це було обумовлено тим, що за цей час неодноразово змінювалось як законодавство, так і внутрішні та зовнішні фактори. Виходячи з того, що тривалість між кризами приблизно дорівнювала десяти рокам, було запропоновано виділяти цей період як час нормального розвитку кредиту. Після цього настає фаза краху і депресії, яка знову змінюється фазами поживлення та ажіотажу. У кожній із цих стадій відбувається зміна настроїв торговельної публіки. Таким чином, з метою зменшення глибини економічного спаду уряд країни повинен зробити все можливе для того, щоб настрої торговців та бізнесменів змінилися на краще якнайшвидше.

На взаємозв'язок економічних криз та довіри до банківської системи вказував А. Маршалл, який підкреслював, що причини криз пов'язані з організацією виробництва та кредиту. Безпосередньо ж причиною занепаду довіри є розлад у сфері споживання. Однак саме тоді «...засіб лікування не можна знайти шляхом вивчення потреб». Успіх, на думку вченого, повинен прийти під час дослідження проблеми взаємозв'язку і прилаштування виробництва та споживання [1].

Крім зазначених, існує ще досить багато теоретичних концепцій, що

намагаються пояснити природу та причини фінансових криз та роль при цьому банківських систем [2]. Не дивлячись на те, що всі ці теорії досить різні між собою, всі вони сходяться в одному: існує тісний та нерозривний взаємозв'язок між стабільністю та узгодженістю двох складових (сфер) національної економіки: матеріального виробництва (тобто реального сектору економіки) та грошово-кредитної сфери, найголовнішим елементом якої являється банківська система.

Стосовно розвитку грошово-кредитної сфери економіки України за часів незалежності, варто поділити його щонайменше на три якісно різних між собою етапи, які безпосередньо відобразилися на розвитку всього народного господарства взагалі та на діяльності самої банківської системи, зокрема: це періоди з 1991 по 1996 р., з 1996 по 2003 р., та період після 2003 р.

У період розвитку економіки з 1991 по 1996 р. тільки почав відбуватися перехідний період до розбудови ринкової економіки. В цей час не тільки здійснювалися ключові перетворення у методах та способах управління державою, що мало відображення (не завжди позитивні) у всіх сферах суспільного життя: політичній, економічній, міжнародній, соціальній, культурній (ментальній) та ін., але і відбувався перехід до нової фінансової системи (введення власної національної грошової одиниці). Неквапливість у питанні взаємоузгодженості розвитку соціально-економічної та фінансової сфер економіки України за період з 1991 по 1996 рр. призвела до виникнення гіперінфляції, яка дестабілізувала і без того не досить розвинену грошово-кредитну систему.

У 1996 р., коли Урядом було прийнято рішення про введення національної грошової одиниці – гривні, починають активно відбуватися позитивні трансформації й у грошово-кредитній сфері. Однак, банківська система була на той час ще досить слабка, щоб задовольнити в повному обсязі потреби суб'єктів господарювання, які, власне кажучи, і не могли бути в повній мірі задоволеними через несформованість внутрішнього ринкового механізму господарювання та цивілізованої економічної поведінки.

Лише з 2003 р. починає спостерігатися якісно новий етап розвитку банківської системи та економіки в цілому, коли темп приросту обсягів довгострокових кредитів, виданих суб'єктам господарювання, склав рекордні 157,83% (30 млрд. 553 млн. грн. у 2003 р. проти 11 млрд. 850 млн. грн. у 2002), що і досі є найбільшим за всі роки незалежності України.

Вже наступного 2004 року відбувся повний перехід банківської системи України на довгостроково орієнтований розвиток: обсяги довгострокового

кредитування за підсумками 2004 року перевищили обсяги виданих короткострокових кредитів на 7 млрд. 428 млн. грн. (48 млрд. 3 млн. грн. довгострокових кредитів проти 40 млрд. 575 млн. грн. короткострокових).

Тенденція переважання довгострокового кредитування над короткостроковим зберігалася і пізніше, позитивно впливаючи на економічне зростання.

У зв'язку із запропонованою періодизацією розвитку економіки України та банківської системи, ми вважаємо за доцільне оцінювати вплив основних макроекономічних показників банківської системи України на національну економіку за період, починаючи з 1996 р., коли було запроваджено національну грошову одиницю – гривню, та відбулося остаточне становлення вітчизняної грошово-кредитної системи.

Так, для визначення ступеню впливу банківської системи на національну економіку були використані дані НБУ щодо діяльності банківської системи України за період з 1996 по 2008 рр. (зобов'язання банків за коштами, залученими на рахунки суб'єктів господарювання та фізичних осіб, вимоги банків за кредитами, наданими в економіку (в розрізі строків кредитування)) та дані Державного комітету статистики України щодо динаміки ВВП України у фактичних цінах за період з 1996 по 2008 рр.

Зіставивши динаміку вищезазначених показників, неважко побачити їх тісний взаємозв'язок (рис. 1).

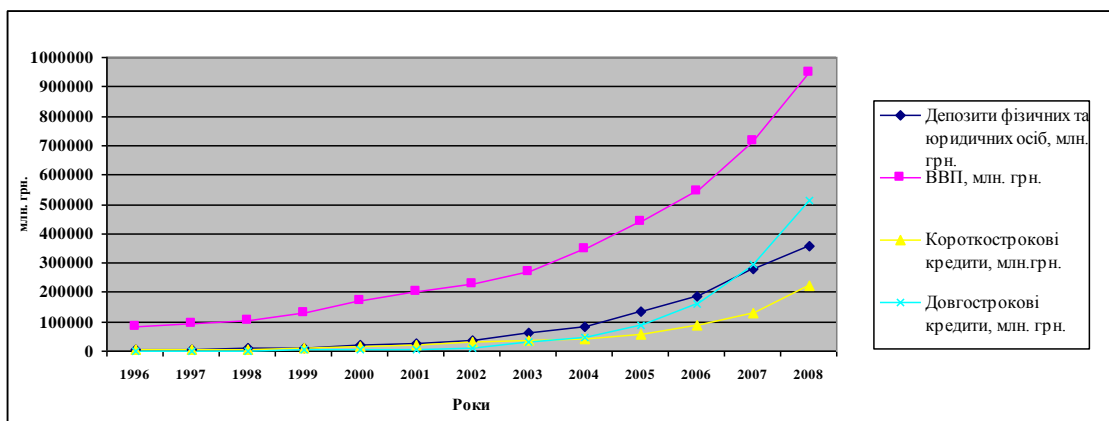


Рис. 1 – Динаміка основних показників банківської системи України та ВВП за 1996-2008 рр.

З метою економіко-математичного аналізу такого взаємозв'язку будемо послідовно використовувати метод найменших квадратів та лінійну функцію регресії першого порядку з однією змінною [3, 4] (адже кривизна регресії невелика, зміна показників поступова, за винятком обсягів довгострокового кредитування у 2004 році, що враховано в моделі):

$$y_i = a_0 + a_1 x_{ij} \quad (1)$$

Така форма аналізу дозволить формалізувати кількісний вплив кожної складової діяльності банківської системи на макроекономічну динаміку (вплив кредитування на процеси економічного розвитку), а також визначити ступінь взаємозв'язку основних внутрішніх складових діяльності банківської системи (зокрема, розподіл залучених депозитів у банку на короткострокове та довгострокове кредитування).

Для економіко-математичної моделі ми застосували систему нормальних рівнянь, складену для функції регресії (1):

$$\begin{cases} na_0 + \sum_{i=1}^n x_{ij} a_1 = \sum_{i=1}^n y_i; \\ \sum_{i=1}^n x_{ij} a_0 + \sum_{i=1}^n x_{ij}^2 a_1 = \sum_{i=1}^n y_i x_{ij}, \end{cases} \quad (2)$$

де a_0, a_1 - коефіцієнти функції регресії;

x_{ij} - факторна ознака (аргумент) j -го виду в i -му періоді;

y_i - результативна ознака (функція) в i -му періоді;

n - кількість розрахункових періодів.

Спочатку введемо необхідні позначення (специфікацію моделі):

x_{1j} - обсяги депозитів суб'єктів господарювання та фізичних осіб у році i , млн. грн.;

x_{2j} - загальні вимоги банків за кредитами, наданими в економіку в i -му році, млн. грн.;

x_{3j} - обсяги короткострокових кредитів, виданих у i -му році, млн. грн.;

x_{4j} - обсяги довгострокових кредитів, виданих у i -му році, млн. грн.;

y_i - обсяги ВВП України у фактичних цінах у i -му році, млн. грн.

При цьому були отримані наступні рівняння моделі:

1) вплив депозитних вкладів фізичних осіб та суб'єктів господарювання на ВВП:

$$y_i = 114326,8 + 2,28x_{1j} \quad (3)$$

2) вплив кредитування на економічний розвиток:

$$y_i = 21419659 + 1,23x_{2j} \quad (4)$$

3) вплив залучених депозитів фізичних та юридичних осіб на загальні обсяги банківського кредитування:

$$x_{2j} = 1,85x_{1j} - 3527831 \quad (5)$$

4) розподіл залучених на рахунки коштів фізичних осіб та суб'єктів господарювання на обсяги короткострокового банківського кредитування:

$$x_{3j} = 1473,06 + 0,53x_{1j} \quad (6)$$

5) розподіл залучених на рахунки коштів фізичних осіб та суб'єктів господарювання на обсяги довгострокового банківського кредитування:

$$x_{4j} = 1,32x_{1j} - 3675,137 \quad (7)$$

За економічним змістом рівняння (5) можна розкласти на алгебраїчну суму обсягів короткострокового (x_{3j}) та довгострокового кредитування (x_{4j}), а саме:

$$x_{2j} = x_{3j} + x_{4j} = 1473,06 + 0,53x_{1j} - 3675,137 + 1,32x_{1j} = 1,85x_{1j} - 3527,831$$

В результаті отримали рівняння, абсолютно тотожне (5), що підтверджує правильність обчислень.

Як бачимо, банківська система має значний мультиплікативний вплив на процеси розвитку національної економіки, а саме: кожна покладена на депозитний рахунок фізичними особами та суб'єктами господарювання гривня призводить до зростання ВВП на 2,28 грн. (це можна побачити безпосередньо з рівняння (3), або ж обчислити за допомогою коефіцієнтів a_1 біля змінної x_{1j} у рівняннях (3), (4), тобто: $1,23 \cdot 1,85 = 2,28$).

Аналізуючи період з 1996 по 2007 рр., можна констатувати відносну відповідність обсягів економічного зростання обсягам виданих в економіку кредитів за період з (розходження в середньому складала близько 5%, що викликано, зокрема, неврахуванням лагу довгострокового кредитування).

Проте, за підсумками економічного зростання 2008 р. виявилися значні розбіжності (більше 18,5%). Так, виходячи із заявленого у 2008 р. приросту ВВП в обсязі 102,1% (розмір номінального ВВП у 2008 р. становив 949 млрд. 864 млн. грн.), та, використовуючи рівняння (4), можна обчислити відповідні параметри функціонування банківської системи України, що відповідатимуть даній економічній активності:

$$214196,59 + 1,23x_{2(2008)} = 949864.$$

Звідси $x_{2(2008)} \approx 598103,6$ (млн. грн.).

Тобто, за підсумками 2008 р. загальний ефект від кредитування виявився меншим у порівнянні з рівнями ефекту за попередні роки, більш ніж на 135 млрд. грн., або ж, іншими словами, із загального обсягу виданих кредитів в економіку реально використаними виявилось лише близько 81%, що викликано різким погіршенням платоспроможності суб'єктів господарювання у зв'язку з несприятливими фінансово-економічними обставинами.

Про різке погіршення стану економічного середовища, що призвело до зменшення ефективності впливу банківської системи на відтворювальні процеси, свідчать також дані офіційної статистики. Так, якщо у 2007 р. всі галузі народного господарства (за винятком сфери діяльності готелів та ресторанів) мали позитивний фінансовий результат, то за підсумками 2008 р. збитковими виявилися 9 секторів, серед них: будівництво, торгівля, діяльність готелів та ресторанів, операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та ін.). Загальне падіння промисловості лише за підсумками листопада 2008 р. становило 28,6%, падіння ВВП – 14,4%.

Критичнішою ситуація стала за підсумками січня-серпня 2009 р. За останніми офіційними даними, скорочення ділової активності в Україні призвело до підвищення збитковості підприємств в середньому на 12 млрд. 47 млн. грн. із додаванням до загального списку сфер національного господарства фінансової діяльності (з максимально рекордними збитками, які склали понад 14 млрд. грн.).

Не дивлячись на те, що банківська система, якій було завдано удару під час масового зняття понад 60 млрд. грн. депозитів у грудні 2008 р. – березні 2009 р. (скорочення ВВП при цьому становило близько 136,8 млрд. грн.), надалі впевнено функціонує, маючи при цьому властивість пожвавлювати економіку за рахунок потужного мультиплікативного ефекту, який дає реальне (а не фіктивне) економічне зростання. Однак, можливості останнього виявляються різко обмеженими у зв'язку з несприятливими умовами, які склалися на сьогодні у вітчизняній економіці, що не дозволяє не тільки ефективно використовувати запозичені у банків фінансові ресурси, а й взагалі їх окупити.

Про погіршення ефективності банківського кредитування в існуючих умовах свідчить також суттєве зростання за останні роки (особливо, за 2008 р.) обсягів проблемних кредитів (табл. 1).

Таблиця 1 – Порівняння динаміки проблемних та сукупних кредитів банківської системи України за 2000-2008 рр.

Рік	Проблемні кредити, млрд. грн.	Сукупні надані кредити, млрд. грн.	Темп приросту проблемних кредитів, % до попереднього року	Темп приросту сукупних наданих кредитів, % до попереднього року
2000	2,68	23,64	-	-
2001	1,86	32,10	-30,46	35,79
2002	2,11	46,74	13,42	45,61
2003	2,50	73,44	18,32	57,14
2004	3,15	97,20	25,80	32,35
2005	3,38	156,39	7,44	60,89

2006	4,46	269,69	31,87	72,45
2007	6,36	485,51	42,66	80,03
2008	18,02	792,38	183,39	63,21

Рекордні обсяги проблемних кредитів в економіці України спостерігалися у 2008 р., темп їхнього приросту перевищив темп приросту сукупного кредитування більш ніж на 120% (або майже у 3 рази).

Обсяг проблемних кредитів в Україні і після 2008 р. постійно зростає. Зокрема, за офіційними даними, станом на 1 листопада 2009 р. ця сума становила 8,1% від усіх кредитів, а у вересні - 7,1%.

Різка збільшення обсягів проблемних кредитів особливо небезпечно для економіки: в умовах створення та застосування за участю комерційних банків єдиної інформаційної системи обліку позичальників (боржників) велика кількість клієнтів банків (які вже суттєво постраждали від кризових умов та втратили з об'єктивних причин спочатку кредито-, а потім і платоспроможність), потрапивши до «чорного списку», матимуть негативну кредитну історію, що суттєво обмежить їхню фінансову свободу та стане своєрідним продовженням зменшення ефективності банківського кредитування.

Враховуючи також і те, що останнім часом банки з іноземним капіталом втратили значну частку такого капіталу (яка за підсумками жовтня 2009 р. зменшилась з 36,1% до 34,2%), вимоги банків до своїх позичальників і надалі зростатимуть. Хоча, як виявилось за підсумками кредитування у 2008 р. (зокрема, за підсумками динаміки проблемних кредитів та оцінки зниження ефективності виданих в економіку кредитів), фінансові можливості останніх все більше обмежуються [5].

Висновки. У результаті дослідження вдалося встановити і визначити значний вплив банківського кредитування на національну економіку: кожна видана суб'єктам господарювання та фізичним особам гривня сприяє зростанню ВВП України в середньому на 1,23 грн.

За допомогою економіко-математичної моделі була зафіксована позитивна тенденція розподілу залучених депозитів вкладників (фізичних та юридичних осіб) переважно на довгострокове кредитування (кожна гривня депозитних вкладів фізичних та юридичних осіб призводить до зростання обсягів довго- та короткострокового кредитування на 1,32 та 0,53 грн. відповідно).

Проведені розрахунки засвідчили, що розвиток та поглиблення фінансової кризи значною мірою негативно вплинув на рівень стимулюючого впливу банківського кредитування на національну економіку з двох причин:

1) внаслідок недовіри до надійності та стабільності банківської системи відбулося різке вилучення коштів з депозитних рахунків фізичними та юридичними особами, що безпосередньо відобразилося у зменшенні обсягів банківського кредитування та, як наслідок, скороченні ВВП;

2) через погіршення фінансового стану значної кількості суб'єктів господарювання в економіці України, спричиненого кризовими явищами, відбулося зниження ефективності використання та обслуговування раніше (до початку фінансової кризи) виданих в економіку кредитів.

Таким чином, подальшого дослідження вимагають методи підвищення ефективності використання виданих в національну економіку банківських кредитів, як одного з основних рушіїв виходу економіки України з фінансової кризи.

Список літератури: 1. *Шиян Д.* Банківське кредитування та економічна динаміка // Банківська справа. – 2009. - № 1. – с. 27-38. 2. *Финансовый кризис в России и в мире /* Под ред. Е.Т. Гайдара – М.: Проспект, 2009. – 256 с. 3. *Ковалюк А.* Аналіз регресійної моделі впливу довготермінових і проблемних кредитів на сукупні кредити в Україні // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – Вип. 19. – с. 316-320. 4. *Миргородська Л.* Оцінка потенціалу заощаджень населення // Економіст. – 2005. - № 1. – с. 35-37. 5. В Україні зросла кількість проблемних кредитів // Інтернет-ресурс: <http://tsn.ua/groshi/v-ukrayini-zrosla-kilkist-problemnih-kreditiv.html>

Подано до редакції 11.03.2010